

בדיקות ערלה במטעים

טיכאל קורצוויל – רכז אגרונומים ברבנות הראשית

המשנה הראשונה במסכת ראש השנה מגדירה - "ארבעה ראשי שנים הן... באחד בתשרי ראש השנה לשנים, לשמיטין וליובלות, לנטיעה ולירקות... באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי, בית הלל אומרים בחמשה עשר בו".
כשאנו באים למנות שנות ערלה לאילן אנו מתחשבים בשני תאריכים: ראש השנה לנטיעות – א' תשרי, וראש השנה לאילן, שבו אנו פוסקים כבית הלל – ט"ו בשבט. ישנם פעמים שדין ערלה חל יותר משלוש שנים ולפעמים פחות משלוש שנים. דוגמא לדבר, אם אדם נוטע אילן, לפני ט"ו באב בשנת תשס"ט, אזי תשס"ט תחשב לשנה הראשונה היות ואילן זקוק לארבעים וחמשה ימים לפני ראש השנה לנטיעות – א' בתשרי - שבועיים לקליטת האילן בקרקע, ושלושים יום שהם זמן החשוב כשנה. לאחר מכן שנת תש"ע תחשב שנה שניה, ושנת תשע"א שנה שלישית, ושנת תשע"ב – שנה רביעית.

בשנה הרביעית יהיה מותר לאכול את הפירות רק אחרי ט"ו בשבט, ורק מה שחנט אחרי ט"ו בשבט, מכיוון שברגע שהנטיעה יצאה משנתה השלישית היא נחשבת כאילן, והתאריך שקובע לגבי אילן הוא טו' בשבט. בדוגמא זו אנחנו סופרים פחות משלוש שנים, מעט יותר משנתיים וחצי.

קשיים חקלאיים

בנקודה זו של המעבר בין השנה השלישית לרביעית ישנם מספר פירות בעייתיים כמו למשל הלימון, הלימון פורח כל השנה, כלומר יום אחרי ט"ו בשבט יכולים להיות על העץ יחדיו פירות ערלה ו"חנטים"¹ של פירות כשרים. וכך בשנה שאחר השמיטה יש עדיין על העץ לימונים של שנת השמיטה², יחד עם לימונים שחנטו אחרי ט"ו בשבט ששייכים לשנה השמינית ומותרים, אם אינם ערלה.

¹ חנטים הם הפרי אחרי שהפרח נפל ונשאר הפרי. הגודל של החנטים יכול להיות קטן מאוד.

גם שסק הוא בעייתי בהקשר הזה. השסק חונט בסביבות חודש חשוון, כך שהפרי של השסק בשנה הרביעית לעץ הוא עדיין ערלה. בשנים האחרונות יש גם אפרסקים ונקטרינות מוקדמים, חלקם חונטים לפני ט"ו בשבט. לעתים באותו עץ יש פירות שחלקם חונטים לפני ט"ו בשבט וחלקם אחרי ט"ו בשבט. כל הפירות הללו מהווים בעיה קשה מאד מבחינת דיני ערלה והיכולת לעקוב ולתת כשרות לחקלאים.

פירות נוספים שאנו נתקלים בהם בבעיה מבחינת תהליך הגידול שלהם, הם התאנים. ראשית, בנטיעה עצמה יש לעתים תאנים. בנוסף, בגידול התאנים יש בעיה שנקראת 'סורכים', ובלשון העם 'חזירים'. התאנה מוציאה ייחורים חדשים מהשורש, לא מהגזע, ולכל גידול כזה צריך למנות שנות ערלה, ולסמן אותו בדרך כלשהיא שנוכל להבדילו מהעץ המקורי. השתיל הראשון ששתלנו עשוי להיות בן ארבע, והייחורים שיצאו, והחקלאי לא טיפל, בהם עשויים להיות בני שנתיים או שלוש. כך שיתכן למצוא על עץ אחד גם ערלה וגם פירות נטע רבעי כשרים.

לכן אנחנו ממליצים לחקלאים לגדל את התאנים על גזע אחד, ולהקפיד להוריד כל ייחור שיוצא מהקרקע, ולא מהגזע.

אותה בעיה קיימת גם ברימונים, אלא ששם היא הרבה יותר חמורה מאשר בתאנים, כי ברימונים הייחורים יוצאים מהקרקע כל שנות חיי הרימון, ואם לא משמידים את הייחורים – שוב נקבל על העץ פירות שחלקם ערלה וחלקם לא.

גם במעבר של רימון משנה שלישית לרביעית, יש לבדוק שהחקלאי לא גידל עוד ייחור שיש למנות לו שנת ערלה נוספת ולהוריד ממנו את הפרי. לכן בגידולים האלה צריך להקפיד ולבדוק היטב כל עץ ועץ.

גידול בעייתי נוסף הוא הצבר ('סברס'). הפוסקים נחלקו האם הצבר הוא עץ או שיח, ברבנות הראשית לישראל פסקו שהצבר הוא עץ וכאן נוצרת בעיה חמורה בתהליך הגידול. אם החקלאי גוזם את השיח-עץ, שנראה כמו שיח אולם למעשה מבחינה הלכתית הוא עץ, ונופל אפילו עלה אחד הוא עלול לגדל שיח נוסף ובשנה השניה יכול להביא פרי. החקלאים מגדלים את פרי הצבר בשורות, כך שאם בין השורות נופלות חתיכות של עלים, הם נובטים ויכולים להגיע לפרי, ולכן גם בפרי הזה אנחנו מקפידים לדרוש מהחקלאים לנקות היטב עד שנראה את הגזע המרכזי של הצבר, כך שנוכל לוודא שכל הפירות הם מהשיח הבוגר ולא מכל מיני נביטות שנפלו ונטו, אפילו בשוגג.

פירות נוספים בהם יש מחלוקת האם הן פרי או ירק. בכשרות הרגילה אנחנו מחשיבים אותם כירק ולא מצריכים אישור כשרות (לערלה). למשל: פסיפלורה, פטל, אוסנה, פאפיה. למעשה קולטים אותם בשוק כמו עגבניות ומלפפונים.

צמצום זמן הערלה

לפני כחמש עשרה שנה, הרבנות הראשית החליטה לצמצם את מכירת הערלה בארץ, בעזרת העובדה שניתן יהיה למנות את שנות הערלה, בתנאים מסויימים, משנת הנטיעה של השתיל במשתלה. זה דורש כמובן מספר תנאים ופיקוח צמוד – במשתלה ובשטח.

בכשרות מהדרין לא מקבלים את הפרי הזה, מכיון שמעבירים את הפרי מהמשתלה לשדה על גבי משאיות שהמשטח שלהן יוצר 'הפסק לזמן'. אמנם לדעת רוב הפוסקים זה לא נקרא הפסק, אבל במהדרין מתייחסים למיעוט הפוסקים שזה נקרא הפסק ולכן לא קולטים את הפרי הזה.

כיצד זה מתבצע?

ראשית, השתלן במשתלה מתחייב לעמוד בקריטריונים שהרבנות החליטה עליהם³. החקלאים מגדלים את השתילים על גבי מצע שאינו מנותק – עציץ או שקית שחורה, עם חור בתחתית השקית של לפחות 2.5 ס"מ. העציץ מונח על גבי הקרקע יחד עם רשת מחוררת בחורים מספיק גדולים, כדי שלא תהיה חציצה בין הנטיעה לקרקע.

יש משתלות שפורסות ניילון שחור על הרצפה, כל כמה מטרים עושים חורים גדולים, מפזרים על הניילון אדמה, ועל גבי זה מניחים את השתילים⁴. גם זו אינה חציצה. לא ניתן להניח את השתילים על הקרקע עצמה מכיוון שלא ניתן יהיה לנתק אותם לאחר מכן. בפירות הדר, למשל, השתיל נמצא במשתלה כשנה ושמונה חדשים. קודם כל מגדלים את ה'כנה', הבסיס של העץ שעמיד למחלות. בדרך כלל הוא לא נותן פרי, או שהפרי שלו מר מאוד. אח"כ מרכיבים את ה'כנה' עם הזן המסוים שרוצים להרכיב, כגון תפוזים או לימונים, ואז צריך זמן נוסף כדי שיהיה אפשר לקחת את השתיל

³ אגב, הרבנות לא מפקחת על זה באופן ישיר. הרבנות הוציאה מכרז לשלושה מכונים שיפקחו על התהליך, ביניהם 'מכון התורה והארץ', המכון של הרב רווח לכשרות בית יוסף – 'המכון למצוות הארץ', והמכון של הרב אפרתי – 'המרכז לחקלאות עפ"י התורה'.

⁴ מה שנקרא "רואה פני הקרקע".

ולנטוע אותו בפרדס. אם שתיל כזה יעמוד ישירות על הקרקע (לשתיל של פרי הדר יש שורש שיפודי, יורד ישר למטה בלי להתפרס כמעט לצדדים), יתכן שלא נצליח להוציא את השתיל מהאדמה, או שנצטרך לקצוץ את השורש ולמעשה מצד שנות ערלה נצטרך להתחיל לספור מהתחלה.

חקלאי שרוצה שתילים שעברו תהליך כזה, מזמין אותם מאחת המשתלות המפוקחות ומתקשר לאחד המכונים שציינו והם שולחים משגיח ליום המסוים שהחקלאי מוציא את השתילים. המשגיח מגיע למשתלה, ונמצא בכל זמן הוצאת השתילים, מניחים אותם על משטחי עץ במשאית, ועוד באותו יום מעבירים אותם למטע ושמים אותם על הקרקע.

בשלב הבא, חופרים בורות בקרקע המטע כדי לנטוע בתוכם את השתילים. מוציאים את השתיל מהשקית בזהירות, כדי שהשתיל לא יתפרק (אם השתיל מתפרק – המשגיח שם אותו בצד). בתחילה עושים חתך קטן בשקית מלמטה, מכניסים את השתיל לבור, מכסים עם קצת אדמה, ואז משחררים את יתרת השקית.

אם מדובר בחקלאי פרטי, הוא מכין מפה של השטח, המשגיח חותם על המפה ומעביר אותה למשרד של אותו מכון פיקוח, וכך החקלאי יכול לקטוף את הפרי כבר בשנה השלישית לנטיעת השתיל בקרקע המטע. ישנם סוגי עצים שיניבו פירות בכמויות שמתקרבות לכמות מסחרית, וכך החקלאי יכול להרוויח שנה. כמובן שכל זה כפי שציינו לכשרות הרגילה.

בדיקת ערלה בשטח

ברבנות הראשית עובדים בתחום הזה של בדיקת שטחים – שלושה אנשים. מדובר בכח אדם מצומצם מאד ובהחלט לא מספיק לבדיקת שטחים בכל הארץ, היות ולמעשה צריך לבדוק יותר מחצי מליון דונם פירות קיץ וחורף, כל עונה בזמנה. לכן, הרבנות הכשירה אנשים שעובדים באופן פרטי והחקלאים משלמים להם. הם כמובן צריכים להוציא חשבוניות על העבודה שלהם, והרבנות מאשרת את העבודה שלהם.

ישנם 13-15 אגרונומים שעובדים מחוץ לרבנות, הם כמובן צריכים לדווח על כל הנתונים. הם מגיעים לחקלאי, עם טפסים מיוחדים אותם הם צריכים למלא. תפקידם לבדוק את כל המטעים של אותו חקלאי, אם הוא עקר מטעים הם יסמנו שהוא עקר מטעים. אם הוא נטע מטעים חדשים או הכניס בין השורות עצים חדשים, אם מתו

הטפסים הללו מגיעים לרבנות הראשית לישראל, כולל האישור שהחלקות שלו כשרות ללא חשש ערלה. כל הנתונים הללו מוקלדים למאגר במחשב של הרבנות הראשית לישראל. במאגר יש כ-70 אלף רשימות.

אחוזי ערלה בשוק

מבחינת פירות הערלה, הרבנות מצליחה לבדוק היום את פרות ההדר כמעט במאה אחוז, מכיוון שפרות ההדר רובם ככולם עוברים דרך בתי אריזה וחקלאים אינם משווקים אותם ישירות לשוק. בפירות הנשירים, פירות הקיץ, הפירות שבין הקיץ והחורף – אפרסמון וכו' – כ-90%-80% מהפירות עוברים דרך הבדיקה של הרבנות. האחוזים שאינם נבדקים הם בדרך כלל בגלל שלחקלאי יש את הבאסטה שהוא מוכר אליה כל שנה והוא לא צריך שם כשרות, ולכן הוא לא פונה לרבנות. יתכן שלחקלאי הזה יש פירות ערלה, וזו בדרך כלל הסיבה, ולכן הוא לא מבקש כשרות. כתוצאה מכך מה שקורה בשוק הפתוח, הכללי, בלי הכשרות – אני לא מדבר על רשתות שיווק ודברים מסודרים, אלא על השוק הפתוח – אחוזי הערלה קופצים פלאים. מכיוון שהחקלאי יכול לשווק רק לשווקים האלה שלא בפיקוח הרבנויות המקומיות.

כדי לוודא שכל החקלאים מציגים בפנינו את כל שטחי המטעים שברשותם, אנחנו נעזרים במאגר הנתונים הממוחשב. כל אגרונום מצויד בתצלומי אוויר של השטח אותו הוא הולך לבדוק. אנחנו מסוגלים להוציא תצלומי אוויר של כל מדינת ישראל שמתעדכנים אחת לשנתיים. לאחר בדיקה אגרונומית כזאת החקלאי חותם שהוא מתחייב משפטית שאכן הראה לאגרונום את כל החלקות. קורה לעיתים, אם כי בשוליים, שחקלאים לוקחים חלקות ממושבים שכנים והם לא הראו אותם לאגרונום, וכך אפשר להכניס מהדלת האחורית ערלה. אנחנו מאוד מחמירים עם חקלאים כאלה, אם תפסנו אותם, אפילו אם הפירות לא ערלה, אנחנו מפסיקים לעשות להם בדיקות ערלה למשך חמש שנים מה שיגרום להם לקושי כלכלי ולבעיה קשה, ועל זה הם מתחייבים בחתימתם על הטופס.